

Взаємозв'язок історичної пам'яті та національної ідентичності

Юлія Зерній,
заступник директора
Національного інституту
стратегічних досліджень

У статті дається теоретичне обґрунтування зв'язку національної ідентичності та історичної пам'яті, зазначається, що вона має багатофункціональний характер, що є основою визначення моделей, стратегій і тактик державної політики пам'яті.

Тісний взаємозв'язок між історичною пам'яттю та національною ідентичністю – це вже науково доведений факт. І все ж ця тема лишається предметом інтенсивних досліджень у дискурсах різних наукових дисциплін – соціології, політології, філософії, історіографії тощо. Її актуальність зумовлюється посиленням інтересом до національних трансформацій в умовах глобалізації, яка підвищує собівартість національних ідентичностей, найістотнішим атрибутом яких була і лишається історична пам'ять. Великий мислитель ХХ століття папа Іван Павло II стверджував, що „нації, як і окремі індивіди, обдаровані історичною пам'яттю. ... історії націй, об'єктивовані й зафіксовані письмово, є одним із найважливіших елементів культури – елементом, який є вирішальним для ідентичності нації у вимірах часу” [1, с. 83].

Складність процесів національного становлення в країнах пострадянського простору сформувала запит на новітні наукові розвідки у цьому напрямі. Відгуком на цей запит є праці українських дослідників, зокрема, М. Степика, І. Кресіної, Ю. Шаповала, Л. Нагорної, С. Кульчицького, М. Стріхи, С. Здіорука, А. Портнова, В. Євтуха, О. Забужко, М. Рябчик, Я. Грицака, Н. Яковенко, В. Лісового, О. Проценко, А. Колодій, В. Середи, Л. Зашкільняка, Л. Залізняка. Вагомий вклад у розробку проблем зв'язку національної ідентичності і пам'яті на українському матеріалі зробили дослідники зарубіжних українознавчих студій, зокрема, Е. Вілсон, Т. Кузьо, О. Гнатюк, Г. Грабович, З. Когут, Р. Шпорлюк.

Кореляція історичної пам'яті і національної ідентичності цілком вкладається у формулу, запропоновану Т. Кузьо: „Немає пам'яті – немає

ідентичності, немає ідентичності – немає нації” [2, с. 134]. Проте прояснення природи та механізмів взаємозв'язку історичної пам'яті і національної ідентичності продовжує бути відкритим теоретичним питанням, яке залишає великий простір для інтерпретацій.

Передусім треба зазначити, що характер взаємозв'язку між пам'яттю та ідентичністю націй має встановлюватися лише в контексті суттєвих розбіжностей у розумінні феномена „уявлених спільнот” (Б. Андерсон), які існують в теорії націй та націоналізму. Адже відомо, що прихильники конструктивізму та модернізму вважають національні спільноти „сконструйованим” чи „винайденим” продуктом модерної доби, мінімізуючи роль етнокультурних чинників у її формуванні. Тоді як теорії етніцизму та примордіалізму трактують нації як результат тривалого культурно-історичного розвитку, а націогенез вважають органічним продовженням етногенезу. Такі розбіжності обумовлюють неоднозначність оцінок впливу історичної пам'яті на процес націотворення.

Конструктивістський підхід, найвідомішими прихильниками якого є Б. Андерсон, Д. Гатчінсон, Е. Геллнер, Е. Гобсбаум, К. Дойч, Т. Рейнджер, не заперечуючи ролі історичних міфів у становленні нації, вважають їх продуктом штучного конструювання. Колективна пам'ять, на їхню думку, є концептом, народженим в контексті становлення європейських держав-націй та формування модерних національних історичних наративів.

Е. Геллнер пов'язує формування сучасних націй передусім з технологічним, економічним, політичним розвитком. Нація є витвором політичних еліт і владних структур постіндустріальної доби. Культурну гомогенність, яка зазвичай передбачає спільність поглядів на минуле, Е. Геллнер розглядає як політичне знаряддя для реалізації національних проектів, а не як результат етнокультурного розвитку домодерних спільнот.

„Комунікативна” теорія К. Дойча наголошує на функціоналістських ознаках нації. Національна спільнота, за К. Дойчем, є спільнотою компліментарних способів і засобів спілкування. Культура та історична пам'ять розглядаються як „знаряддя” для налагодження комунікації, а компліментарність поглядів на минуле як засіб підвищення рівня такої комунікації [3].

Конструктивістські підходи до формування національної ідентичності демонструють Е. Гобсбаум і Т. Рейнджер. Їм належить оригінальна теорія „винайдення традицій”, яку вони розуміють як „низку практик ритуального або символічного характеру, зазвичай обумовлених прямо чи опосередковано прийнятими правилами, які прагнуть прищепити певні цінності й норми поведінки через повторюваності, що автоматично передбачає зв'язок з минулим” [4, с. 13]. В контексті цієї теорії історичній пам'яті відводиться суттєва роль у легітимації держави та національної єдності, проте вона трактується скоріше як продукт соціальної інженерії.

Не заперечуючи наукової цінності конструктивістських теорій нації, слід звернути увагу на їх надмірний функціоналізм та раціональність у трактуванні національної самосвідомості, тоді як вона, за І. Кресіною, у багатьох своїх проявах є ірраціональним феноменом [5]. На нашу думку, конструктивістські побудови звужують поле для віднайдення відповідей на питання: якщо нації є сконструйованими спільнотами, то що саме визначає їх автентичність, несхожість, індивідуальність? Чому історичні образи національних спільнот такі різні і що обумовлює різницю між ними? Як зауважує В. Лісовий, „нації не можна розглядати як певні споруди, збудовані на очищеному майданчику” [6, с. 12].

Очевидно, що громадянські чинники (політична лояльність, громадянська солідарність тощо), на яких наголошують конструктивісти, мають глибше підґрунтя, яке формується у донаціональний період і є етнічним за своєю природою. Модерні нації надетнічні, але вони зберігають виразний етнічний компонент. „Етнічна нація утворює основу (чи „серцевину”) єднання в одну політичну націю”, – стверджують В. Лісовий і О. Проценко [7, с. 29].

Водночас маємо зазначити, що абсолютизація етнічного чинника у формуванні націй, притаманна „класичним” школам примордіалізму (Е. Шилз, П. ван ден Берг, К. Гіртц), на нашу думку, теж пропонує дещо спрощене трактування природи нації та національної ідентичності. Погляд на націю як одвічну „природну” даність, що формується за принципом кровної спорідненості, не пояснює всієї складності націогенезу. У світлі цих теорій уявлення спільнот про минуле постає як об'єктивна даність, чому важко знайти переконливе підтвердження, враховуючи динамічний характер колективної пам'яті, високий ступінь її залежності від соціальних змін та зовнішніх впливів.

Треба зазначити, що, попри всю різницю між примордіалістськими та конструктивістськими підходами, вони, скоріше, доповнюють одне одного. Обидва у різних комбінаціях застосовуються в реальних практиках національного будівництва. Наприклад, на думку К. Калхуна, різні різновиди націоналізму по-різному обходяться з культурно-історичною спадщиною: одні прагнуть замінити традиційні ідентичності, виковуючи сучасні нації, інші претендують на національну ідентичність і суверенітет саме на основі давніх етнічностей. Для прикладу автор пропонує порівняти досвід Франції та Німеччини. Він зазначає, що і в першому, і в другому випадку на підтримку націоналістичних міфів були мобілізовані історичні наративи, однак французький наратив виводить націю з сучасного акту її заснування і підкреслює роль республіки та ідею громадянства, тоді як у Німеччині націоналістична історіографія звертається у товщу віків у пошуках „натуралістичних” основ німецької етнічності. Але при цьому акцентується не тільки на різниці між цими моделями, а й на їх подібності: „Культурні традиції слугують основою для націоналізму там, де вони ефективно формують історичну пам'ять” [8, с. 62].

На нашу думку, методологічно виправданим є комплексний підхід в осмисленні феномена нації та ідентичності, за якого її політичні (громадянські) та етнокультурні складові включно з історичною пам'яттю не протиставляються, а тісно пов'язуються. Близькими до такого підходу є **теоретики етніцизму** М. Вебер, Е. Сміт та інші, які вважають нації політично-усвідомленими етнокультурними спільнотами з виразною претензією на державність. „Пояснюючи відмінність націй від інших спільнот, - зазначає А. Колодій, - прихильники цієї інтерпретації націй наголошують на ролі етнічної серцевини (стрижня, ядра, осердя), території та культури в утворенні націй, підкреслюють закоріненість націй у минулому. Політичний чинник представники цього напрямку також вважають важливим, але підпорядкованим меті збереження й примноження культурних цінностей, якими володіє певний народ” [9, с. 205]. Концепт „політизованої етнічності” відкриває широкі можливості для встановлення взаємозв'язку між національною ідентичністю та історичною пам'яттю, а головне - якнайповніше обґрунтовує природність прагнення націй відшукати власні корені в етнічному минулому.

Нерозривність етнокультурних та політичних маркерів нації переконливо обґрунтовує М. Вебер. Він стверджує, що нація існує тоді, коли є певні об'єктивні ознаки, які відрізняють один народ від іншого (мова, територія, історична доля), а члени спільноти усвідомлюють їх як духовну цінність. Саме так виникає почуття внутрішньої єдності в протиставленні з іншими групами. Індивідуальність нації пов'язана з її культурою в широкому розумінні цього слова. Саме вона синтезує різні характеристики національної ідентичності. Очевидно, що історична пам'ять як культурний феномен є неодмінним чинником національної ідентичності. Нація є спільнотою з почуттям приналежності до неї. Спільна пам'ять наділяє націю почуттям такої приналежності.

Вагомий вклад у розвиток теорії національної ідентичності та обґрунтування пов'язаності останньої з етнічною ідентичністю зробив Е. Сміт. Він доводить, що „нації завжди вимагають етнічних „елементів”, а „між етносом і нацією існує величезне історичне та концептуальне взаємоперекривання” [10, с. 49]. При цьому автор жодним чином не абсолютизує роль етнічного чинника у розбудові нації, підкреслюючи, що „модерні нації є водночас та неодмінно громадянські та етнічні” [11, с. 139], а національна ідентичність є результатом взаємодії етнічного і громадянського (політичного) компонентів.

За Е. Смітом, нація, як і етнічна група, є спільнотою, що має спільні міфи і спогади. Національна ідентичність постає в результаті „подолання забуття через нащадків, відновлення колективної гідності через покликання на золоту добу, реалізації братерства через символи, ритуали та церемонії, які прив'язують живих до мертвих і полеглих спільноти” [10, с. 169]. Е. Сміт вводить у науковий обіг поняття „етноісторії”, яку визначає як пам'ять про спільне минуле та його тлумачення представниками певного

етносу. На його переконання, етноісторія є джерелом культурної сили й політизації. Спільноти, що мають тяглі етноісторії, мають перевагу у змаганні з іншими спільнотами, історії яких бідні чи сумнівні. В останньому випадку перед інтелектуалами постає подвійне завдання: вони мусять відкрити досить великий обшир історії спільноти, аби переконати її членів, ніби у них блискуча минувшина; до того ж мусять надати їй достатньої вірогідності.

Обґрунтуванню ідеї виникнення громадянських націй на основі „етнічних ядер (осердь)”, які утворює культура титульного етносу (включно з його етноісторією), присвячені праці Я. Тамір, Д. Міллера, М. Кейнована.

Етнокультурну „нейтральність” сучасних ліберально-демократичних держав переконливо спростовує В. Кимлічка [12], автор оригінальної теорії „соціетальної” культури (societal culture), яка забезпечує спільність соціальних практик та інституцій і охоплює всю територію держави. Наявність такої культури, при всій її плюралістичості та багатоманітності елементів, автор вважає необхідною умовою досягнення і збереження соціокультурної цілісності ліберальних суспільств.

Треба зазначити, що теорія „культурних осердь” є досить універсальною не тільки для моноетнічних чи поліетнічних націй з наявністю титульного етносу. „Культурні осердя” виконують об'єднувачу та ідентифікуючу функцію навіть у таких державах-націях, як США, які формувалися за принципом „плавильного казана”.

За твердженням С. Гантінгтона, політика мультикультуралізму, яка тривалий час застосовувалася в США, не може оминати увагою головного факту: „Протягом трьох століть стрижнем американської ідентичності була англо-протестантська культура. Саме вона – те спільне, що об'єднує американців, ...саме вона вирізняє американський народ серед інших” [13, с. 16]. Аналізуючи сучасні дезінтеграційні процеси в американському суспільстві, автор пов'язує їх з ерозією стрижневої культури нації, оцінюючи мультикультуралізм як загрозу західній цивілізації. А. М. Шлезінгер-молодший [14, с. 25] підтверджує, що домінування принципу багатокультурності утворило реальну загрозу „декомпозиції”, „роз'єднання” американського суспільства, а принцип „плавильного казана” досягнув точки заперечення ідеї спільної культури і єдиного суспільства.

Світовий досвід свідчить: модерні нації постають водночас і як політичні, і як культурні. Проте для української нації, яка, з огляду на історичні обставини, тривалий час формувалася саме як „культурна” (Kulturnation), а не „державна” (Staatnation), історична пам'ять набуває особливого значення. За недостатнього розвитку громадянської складової національної ідентичності (незрілість державних інституцій, неусталеність політичних традицій та громадянських практик) саме соціокультурні чинники, включно з історичною пам'яттю, можуть прискорити процес

формування національної ідентичності. Уявлення про минуле, зазначає Л. Рєпіна, посідають ключове місце у структурі ідентичності, причому „чим менше спільнота укорінена в існуючих і добре функціонуючих соціальних практиках..., тим більш конструктивним для нього є спогади про минуле” [15, с. 7]. Досвід модерного націєтворення свідчить: подолання кризових явищ у національній ідентичності прямо пов’язане з актуалізацією історичної пам’яті, її консолідуючих та об’єднавчих властивостей.

В. Масненко звертає увагу на те, що характер і роль зв’язку історичної пам’яті та національної ідентичності в Україні суттєво не відрізняються від загальноєвропейських тенденцій [16] і, з очевидністю, має аналізуватися у широкому контексті загальносвітових тенденцій соціокультурного розвитку.

Необхідно зазначити, що національна культура сучасних європейських держав-націй має і етнічні корені, і модерний зміст. При цьому культура титульного етносу жодним чином не може претендувати на винятковість чи універсальність. Її пріоритетність полягає у здатності інтегрувати культури всіх національних меншин та етнічних груп, представники яких є повноправними членами національної спільноти. Модерна національна культура постає як цілісне явище, функціонування якої охоплює всю територію країни, а складові елементи демонструють тісний внутрішній зв’язок. Єдність і цілісність національного культурного простору забезпечують внутрішню єдність нації, захищаючи її від фрагментації та дезінтеграції. Така цілісність досягається не через культурну асиміляцію національних меншин, а через їх органічне включення у загальнонаціональний культурний організм. М. Степико зауважує, що процес формування української політичної нації потребує „...не „переплавлення” її етнічної різноманітності в одному котлі, а досягнення гармонії та взаємозалежності громадянської та етнічної ідентичностей українського суспільства” [17, с. 86]. При цьому інтегруючу функцію виконує саме „культурне ядро” титульного етносу, надаючи тій чи іншій культурі національної визначеності, автентичності.

Історична пам’ять як прояв національної культури з подібністю кристалізується навколо єдиного системоутворюючого елемента - етноісторії титульного етносу, інтегруючи в єдиний національний історичний наратив історії національних меншин та етнічних груп, для яких українські землі є природним життєвим простором. Проте треба наголосити: історична пам’ять модерної нації не дорівнює етнічній. Так, говорячи про українську історію, Я. Грицак застерігає від її надмірної „етнізації”: „Не можна трактувати її лише як результат дії самих лише українських мас, забуваючи про присутність на українських етнічних землях упродовж всієї історії інших національних груп. ...кожен з цих народів робив свій внесок в „український проект”... Визнання цього факту має надзвичайно важливе не лише наукове, але й політичне значення: співучасть у такому проекті в минулому передбачає, що всі, хто проживає

на території України, незалежно від національності й політичних уподобань, в майбутньому мають перебрати відповідальність за його результати" [18, с. 21].

Таким чином, державна політика пам'яті, яка має на меті зміцнити національну ідентичність, потребує віднайдення оптимального балансу, який би, з одного боку, унеможлиблював розмивання етнокультурної основи історичної пам'яті, а з другого, сприяв би усвідомленню національної історії як перманентного процесу взаємодії та взаємовпливів різних культур. „Тоді ми позбавимося того, що нам страшно заважає зараз з нашою історією – це її етнічної ексклюзивності”, – зазначає Г. Касьянов [19].

І етнічні українці, і представники національних меншин мають „привласнити” українську історію, відчуті пов'язаність з нею себе і своїх предків. Для цього такі ключові історичні сюжети, як, наприклад, трагедія Бабиного Яру чи депортації кримських татар мають стати „місцями пам'яті” всієї нації, органічною частиною українського історичного нарративу. Доля закордонного українства, його величезні заслуги перед Україною також мають стати частиною національної пам'яті. Саме за такої моделі історична пам'ять поліетнічної політичної нації набуває цілісності і здатності продукувати спільну національну ідентичність, прийнятну та привабливу для всіх громадян.

Державна політика пам'яті має бути зорієнтована на досягнення спільності та компліментарності в оцінках минулого. Але при цьому треба враховувати, що цілісність пам'яті досягається не через уніфікацію індивідуальних уявлень про історичне минуле, які завжди зберігатимуть множинність. Ідентифікуюча роль колективної пам'яті полягає у її здатності підпорядкувати цю множинність єдиній логіці національного історичного нарративу. На відміну від індивідуальної, колективна пам'ять не може бути дискретною, гетерогенною чи альтернативною, розпадатися на окремі історії про минуле. Національний міф, який легітимізує претензії спільноти на державність, культурну окремішність, високий політичний статус, завжди базується на стереотипізації і нетерпимий до будь-яких альтернатив.

Множинний стан колективної пам'яті, який характеризується контраверсійністю в оцінках минулого, неминуче продукує множинну ідентичність. Нація, яка прагне самоутвердження через ідентичність, має опанувати минуле у спільних смислових і ціннісних категоріях, спиратися на „свої” історичні корені, ретельно відокремивши їх від „чужих”. В протилежному випадку історична пам'ять нації втрачає консолідуючу потужність і може набувати дезінтегруючої сили, перетворюючись на загрозу національній ідентичності. Як зазначає Е. Вілсон, „...українську ідентичність іще треба „перебудувати”, відокремивши її від інших національних історій, з якими пов'язувалося життя українців протягом століть – російської, радянської, польської, угорської тощо” [20, с. 378].

Коллективна пам'ять українців потребує вивільнення від величезного масиву імперсько-радянських стереотипів у сприйнятті історичного минулого, які стримують процес національного самоусвідомлення громадян України.

Визнання цього факту є концептуальною основою державної політики пам'яті, яка має спрямовуватися на досягнення цілісності історичної пам'яті нації, подолання полярності та контраверсійності в оцінках історичного минулого. Це завдання в різний час і за різних політичних обставин неодноразово вирішували національні держави та еліти. Т. Джадт, посилаючись на досвід Франції, зазначає: „Після 1871 року засновники Третьої республіки мали знову виробити основу громадянської єдності, відтворити французьке суспільство після трьох революцій, двох монархій, імперії, нетривкого республіканського режиму та поразок у великій війні: всі ці події припали на період життя одного покоління! В них це вийшло, оскільки їм вдалося зв'язати разом минуле і сучасне країни у цілісне оповідання, яке вони з усією переконливістю прищепили трьом поколінням французьких громадян” [21, с. 66].

Очевидно, що історична пам'ять тієї чи іншої нації явище не статичне. Національна модель історичного минулого не є фіксованою: в межах певних дискурсивних меж вона постійно реконструюється у відповідь на нові потреби, інтереси та способи сприйняття. Як наголошує Д. Мак Крон, „наратив нації так само активно включає процеси забування, як і пам'ятання, отже історія не є мертвою вагою минулого у сучасному, але радше засобом, за посередництвом якого формується національна ідентичність у процесі постійного і активного реформування” [22, с. 63]. Історична пам'ять не „сховище подій і фактів”. Вона, як зазначає О. Здравомислов, „інтерпретація національного минулого, внаслідок якого національний дискурс набуває цілком очевидної і дуже значущої історичної іпостасі” [23, с. 46].

Будь-який національний проект формує запит на таку проекцію історичної пам'яті, яка б була здатна виконати функцію каркаса національної ідентичності. При цьому держава, разом з інтелектуальними та політичними елітами, є головним суб'єктом формування такого запиту, активним учасником конструювання історичної пам'яті нації.

Треба брати до уваги, що історична пам'ять, виконуючи роль катализатора національного становлення, справляє потужний вплив на інші маркери національної ідентичності: громадянську лояльність, культурну приналежність, ціннісні орієнтації тощо. Так, на основі соціологічних досліджень, проведених у різних регіонах України В. Середою, доведено тісний зв'язок між історичною пам'яттю та політичними орієнтаціями громадян України [24].

Окрім ідентифікуючої, історична пам'ять виконує ряд похідних від неї, але цілком самостійних, функцій: мобілізації, легітимації, соціалізації, солідаризації, національної безпеки.

У вирішальні для держав-націй періоди, коли перед ними постають складні завдання або виникає загроза самому їх існуванню, історична пам'ять стає ефективним засобом **мобілізації**. 1940 року, коли вторгнення німців на територію Великобританії постало як реальна загроза, У. Черчілль звернувся до парламенту із словами: „Мобілізуймо всі наші сили на здійснення нашого священного обов'язку і будемо поводитися як належить великій нації. І тоді, навіть якщо Британська імперія і Співдружність націй проіснує ще тисячу років, наші нащадки зможуть з гордістю сказати про нас: „Так, це був їх зоряний час” [25, с. 19]. Британський історик Г. Баттерфілд акцентував, що під час війни лідери Великої Британії „постійно нагадували нам про ті ресурси минулого, які можуть бути залучені, аби згуртувати націю у воєнний час. Завжди, навіть поринаючи у море змін та нововведень, Англія не переривала зв'язку із своїми традиціями і перекидала містки до минулих поколінь... Нам в Англії пощастило, і ми маємо пам'ятати нашу щасливу долю, тому що ми справді живимо сили з безперервного наступництва нашої історії. Ми були благородні, бо були уважні до всього, що пов'язує минуле та сучасне воедино, і коли траплялися великі переломи – наприклад, під час Реформації чи громадянських воєн – наступне покоління робило все можливе, аби усунути дірки та прогалини, що виникли у тканині нашої історії. Англійці ...знов і знов пришивали минуле до майбутнього” [26, с. 5]. Посилання на історію як аргумент для суспільної мобілізації простежується і в публічній діяльності політичних лідерів сучасних європейських країн, зокрема, у виступах та промовах Президента України В. Ющенка.

Історична пам'ять є потужним чинником **легітимації** політичних амбіцій спільнот на власну державність, цілісність, неподільність і суверенність у межах кордонів державних утворень. „Формування почуття національної приналежності через образи минулого есенціалізує кордони національного тіла і, відповідно, релятивізує набуті культурні, соціальні та політичні зв'язки”, - вважають І. Герасимов, С. Глебов, А. Каплуновський і М. Могильнер [27, с. 14]. Історичний міф, який у модерну добу набуває статусу національного, легітимізує в очах спільноти її історичне право на визнання окремішності та винятковості власної ідентичності. Історична пам'ять легітимізує в очах громадян такі державні атрибути, як прапор, національний гімн, столицю, Конституцію, кордони тощо. Кожен з цих атрибутів історично обумовлений. Усвідомлення цієї обумовленості закорінене у пам'яті нації.

У цьому контексті доречно зауважити: неспроможність імперій легітимізувати в очах поневолених народів свої експансіоністські прагнення, на думку Є. М. Томпсон, „зумовлена відсутністю спільної пам'яті в країнах, створених внаслідок підкорення вже існуючих націй” [28, с. 30].

Глибока і безперервна історична пам'ять наділяє членів національної спільноти відчуттям братерства, внутрішньої пов'язаності, взаємної

відповідальності. В цьому сенсі історична пам'ять виконує **функцію солідаризації** нації, яку Д. Александер вважає ключовим чинником націєтворення. Джерела національної солідарності він шукає в історичному минулому: „...солідарність стає фундаментальною, оскільки кожна нація має зрештою починатися історично” [29, с. 268].

Історична пам'ять виконує **функцію соціалізації**, наділяє членів спільноти набором ціннісних категорій та смислових кодів, за допомогою яких вони орієнтуються у своєму оточенні. Усвідомлення історичних коренів на психологічному рівні формує у людини відчуття гідності, неприйняття власної залежності, підпорядкованості, вторинності. І навпаки – історична амнезія індивіда може призводити до заниженої самооцінки людини, формувати в неї комплекс меншовартості, негативний автостереотип. Конфлікт між особистими спогадами (автобіографічною пам'яттю) та офіційними репрезентаціями минулого, що виникає, передусім, в умовах колоніальних і тоталітарних (авторитарних) режимів, викликає в людини почуття самотності, самоізоляції і стає причиною глибоких переживань. Ця тема в різних інтерпретаціях простежується в літературному та мистецькому нарративах, дискурсі постколоніальних студій.

Історична пам'ять виконує **безпекову функцію**. Монолітна пам'ять забезпечує націю від культурного, світоглядного, політичного розшарування, підсилює доцентрові настрої в суспільстві. І навпаки, множинність (полярність) колективної пам'яті може бути джерелом національної дезінтеграції. Враховуючи те, що історична пам'ять є надзвичайно політизованим сегментом суспільної свідомості, вона має властивість за певних політичних умов швидко перетворюватися на фактор соціальної напруги та громадянського протистояння. Конфліктуючі візії минулого є „реальною загрозою для існування самої держави”, – вважає Л. Зашкільняк [30, с. 201].

Підсумовуючи, слід зазначити, що теоретичне обґрунтування зв'язку між національною ідентичністю та історичною пам'яттю, доведення багатофункціонального характеру останньої має прикладне значення, зокрема для визначення моделі, стратегії і практики державної політики пам'яті. Офіційні репрезентації минулого, формування українського історичного нарративу мають спрямовуватися на вирішення двоєдиного завдання: збереження і зміцнення етнокультурної основи національної пам'яті і, водночас, уникнення її етнічної ексклюзивності. Інкorporація історичного минулого національних меншин та етнічних груп в український історичний нарратив сприятиме формуванню модерної політичної нації. Досягнення єдності в оцінках минулого, подолання дуалізму історичної пам'яті українців має розглядатися державою як потужний чинник зміцнення національної ідентичності. Зорієнтованість політики пам'яті на вирішення цього завдання дозволить прискорити процеси суспільної консолідації, пришвидшити темпи подолання світоглядного, культурного

та політичного розширення населення України.

Література:

1. **Іван Павло II.** Пам'ять та ідентичність. – Львів: Літопис, 2005. – 167 с.
2. **Kuzio T.** Ukraine. State and Nation Building. – London: Routledge, 1998.
3. **Deutsch K.** Nationalism and Social Communication. – [2nd ed.]. – Cambridge, Mass.: MIT Press, 1966.
4. **Гобсбаум Е., Рейнджер Т.** Винайдення традицій. – К.: Ніка-Центр, 2005. – 448 с.
5. **Кресіна І.** Українська національна свідомість у контексті сучасних політичних процесів: Дис. ... доктора політ. наук: 23.00.05. – К., 1999. – 451 с.
6. **Лісовий В.** Перший в Україні системний виклад теорії націй та націоналізму // Вступне слово до книги: Касьянов Г. Теорії націй та націоналізму". – К.: Либідь, 1999. – 3 - 18 с.
7. **Лісовий В., Проценко О.** Націоналізм, нація та національна держава // Націоналізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2002. – 11 - 34 с.
8. **Calhoun C.** Nations matter: Culture, history, and the cosmopolitan dream. – London–New York: Routledge, 2007.
9. **Колодій А.** Проблеми націй і націоналізму в сучасній західній науковій літературі // Народознавчі зошити, 2002. – № 2. – 192 – 211 с.
10. **Сміт Е.** Національна ідентичність. – К.: Основи, 1994. – 223 с.
11. **Сміт Е.** Нації та націоналізм у глобальну епоху. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 320 с.
12. **Кимлічка В.** Лібералізм і права меншин. – Харків: Центр освітніх ініціатив, 2001. – 173 с.
13. **Хантингтон С.** Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности. – М.: Транзиткнига. – 2004 – 635 с.
14. **Arthur M. Schlesinger, Jr.** The Disuniting of America. Reflections on a Multicultural Society. / New York–London: W. W. Norton and Company, 1992.
15. **Репина Л.** Память и знание о прошлом в структуре идентичности // Диалог со временем: Альманах интеллектуальной истории. – Вып. 21. – М.: ЛКИ, 2007. – 5 - 10 с.
16. **Масненко В.** Історична пам'ять як основа формування національної свідомості // Український історичний журнал. – 2002. – № 5. – С. 49 - 62.
17. **Степико М.** Сучасний етап становлення української політичної нації: характерні особливості // Стратегічна панорама. – 2004. – № 1. – 84 - 90 с.

18. **Грицак Я.** Страсті за націоналізмом. – К.: Критика. – 2004. – 343 с.
<http://www.niss.gov.ua/Table/220408/stenograma.htm>
19. **Вілсон Е.** Українці: несподівана нація / К.: К.І.С. – 2004. – 552 с.
20. **Джадт Т.** „Места пам'яті” П'єра Нора: Чьи места? Чья память? – *Ab Imperio*. – 2004. – № 1. – 44 - 72 с.
21. **Mc Crone D.** *The Sociology of Nationalism*. – London – New York: Routledge, 1998.
22. **Здравомыслов А.** Трансформація смислов в національному дискурсе // Язык и этнический конфликт / Под ред. М. Брилл Олкотт и И. Семенова; Моск. Центр Карнеги. – М.: Гендальф, 2001. – С. 34 - 57.
23. **Середа В.** Регіональні особливості історичних ідентичностей та їх вплив на формування сучасних політичних орієнтацій в Україні: Автореф. дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.04. – К., 2006. – 20 с.
24. **Черчилль У.** Мускулы мира. – М.: Эскмо. - 2003 – 524 с.
25. **Butterfield Н.** *Englishman and his History*. - London, 1944.
26. **Герасимов И., Глебов С., Каплуновский А., Могильнер М.** Есть ли у империи память? // *Ab Imperio*. – 2004.- № 1. – 11 - 19 с.
27. **Томпсон Сва М.** Трубадури імперії: Російська література та колоніалізм / К.: Вид-во Соломії Павличко „Основи”. - 2006. – 368 с.
28. **Alexander Jefferi С.** *Core Solidarity, Ethnic Out-Groups and Social Differentiation* / In: *Differentiation Theory and Social Change. Comparative and Historical Perspective*. Ed. by Jefferi С. Alexander and Paul Colomy. - New York: Columbia University Press, 1990. - P. 267 - 293.
29. **Зашкільняк Л.** Україна між Польщею та Росією: історіографія та суспільна свідомість / Український історичний журнал. – 2005. – № 5. – С. 93 - 113.